

TÄHENDUSTE KEERIS

BIBLIOTHECA CONTROVERSIARUM

SARJA KOLLEGIUM

Hent Kalmo (Tartu Ülikool)

Tiina Kirss (Tartu Ülikool)

Hasso Krull (kirjanik ja tõlkija)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Rein Raud

TÄHENDUSTE KEERIS

TERVIKLIKU KULTUURITEOORIA VISAND

Inglise keelest tõlkinud

Anne Lange

Tallinna Ülikooli Kirjastus

Tallinn 2018

Bibliotheca CONTROVERSIARUM

Bibliotheca Controversiarum
Rein Raud
Tähenduste keeris
Tervikliku kultuuriteooria visand

Tõlgitud väljaandest:
Rein Raud
Meaning in Action
Outline of an Integral Theory of Culture
Polity 2016

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Liisi Rünkla
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

This edition is published by arrangement
with Polity Press Ltd., Cambridge
© Rein Raud, 2016
Autoriõigus (tõlge): Anne Lange, 2017
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2017

ISSN 1736-9398
ISBN 978-9985-58-845-1

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

Tsivilisatsioon seisneb selles, et mingile asjale antakse nimi, mis sellele ei sobi, ja seejärel unistatakse selle tulemuse juures. Ja nimi, mis on vale, ja unelm, mis on tõsi, loovad tõepoolest uue reaalsuse. Objekt muutubki teistsuguseks, sest meie oleme ta teistsuguseks teinud. Me toodame käsitöönduslikult reaalsusi. Tooraine jääb alati samaks, kuid vorm, mille annab kunst, ei lase tal tegelikult samaks jääda.

Fernando Pessoa „Rahutuse raamat“
(tlk Tõnu Önnepalu, 1995: 21–22)

SISUKORD

Tänu sõnad	9
Sissejuhatuseks	11
Ülevaade teoriast ja raamatust	18
1. Kultuur ja asjad	33
Sotsiaalne/kultuuriline	35
Kultuurilised kogukonnad	44
Kultuuriline subjekt	51
Kokkuvõtteks	57
2. Täendus ja tähistamine	59
Osutuse probleem	60
Kaht liiki mõisted	68
Täenduse internaliseerumine	75
Väited ja pakkumused	80
Kokkuvõte	92
3. Kultuur kui tekstikeskkond	94
Alus- ja tulemtekstid	106
Operatiivmälu	114
Teadmiste korraldus	118
Standardid ja koodid	130
Kokkuvõte	142
4. Kultuur kui praktikate võrgustik	148
Kultuuriline roll: praktika funktsioonid ja eesmärgid	154

Sotsiaalne positsioon: praktika kandja ja staatus . . .	168
Materjalid ja reeglid	181
Kultuurilised institutsioonid	189
Kokkuvõte	201
5. Esimene näide: armastuse metafüüsika ja Itaalia rahvakeelse luule algus	203
13. sajandi Itaalia poliitiline maastik: pakkumuste ruum	204
Poeetiline kontekst	210
Praktika kandjad	218
Armastuse teadus kui privilegeeritud teadmine . . .	222
Rahvakeel kui meedium	229
Institutsioonid ja tekstilisus	234
Kokkuvõte	239
6. Teine näide: kunst ja poliitika 1990. aastate Ida-Euroopas	243
Institutsioonid	245
Kandjad	254
Tekstilisus, koodid ja keeled	261
Kokkuvõte	274
Lõppsõna	276
Veel mõni sõna	280
Kirjandus	283
Nime- ja aineloend	303

TÄNUSÕNAD

Esimest korda mõtlesin ma selle raamatu peale 1989. aasta suvel, kui olin just kraadiõpingutega alustanud. Nii et aega on see võtnud, hulk esialgu paljutöotavaid ideid osutus ummikteedeks ja sadu lehekülgi on lõplikust versioonist välja jäänud. Aastate jooksul on mul olnud õnne toetuda nii paljudele inimestele, et kõiki neid siin üles lugeda ei jõua, kuid mõnda pean siiski eraldi nimetama: Tarmo Jüristo, Mihhail Lotman, Ülar Ploom ja Marek Tamm raamatu varasemate versioonide põhjaliku kommenteerimise eest, Zygmunt Bauman toetuse ja elutarkuse eest ning Hannes Palang pideva julgustuse eest. Tahaksin tänada ka oma Cambridge'i sõpru ja kolleegi, eriti Richard Bowringit, Peter Kornickit ja Mark Morrisset külalislahkuse ja abi eest. Teadustööd on osaliselt finantseerinud Eesti fondid uurimisgrantidest ETF7218, SF0130129s08, IUT3-2 ja TK18U01.

Raamat on pühendatud minu perele – Rositale, Juhanile ja Laura Liinale. Aitäh, et te olete minusse uskunud.

SISSEJUHATUSEKS

„Tähenduste keerise“ kirjutamist ajendas ennekõike kultuuri(de) uurimise tänane üsna kitsas fookus. Uut teoreetilist lähenemist lubavate pealkirjadega raamatuid küll ilmub, aga need on peaaegu eranditult kas üldistavate eesmärkideta juhtumiuuringud või käsitlevad teisi, varem üldistusteni jõudnud autoreid. Suuremat teoreetilist läbimurret pole olnud aastakümneid. Laiemat kultuuriteooriat peetakse lausa ülearuseks. Spetsialiseerumine kasvab suurema pildi järjest udusemal foonil. Samal ajal on ühiskondlikes ja poliitilistes debattides kultuuri mõiste üha kesksel kohal, määratletuna – kui üldse – pealiskaudselt. Avalikkuses arutletakse peaaegu igapäevaselt globaliseerumise, kultuurišokkide, multikultuursuse ja „tsivilisatsioonide konflikti“ üle – aga umbes viiekümne aasta vanuse ja äärmuseni lihtsustatud kontseptuaalse sõnavaraga. Sealjuures on sõnaga „kultuur“ hakatud viitama „selle algse tähenduse otsesele vastandile“ (Trouillot 2003: 104), mis on vesi konservatiivsete, reduktsionistlike ja deterministlike hoiakute veskile.

Positiivseid arenguid on muidugi ka. Tasapisi on hoogu võtmas kõvasti hiljaks jäänud dialoog loodusteaduste, eriti geneetika ja neuroteadustega, millele lootsid oma kultuuri määratluste klassikalises käsitluses juba Kroeber ja Kluckhohn (1952). Dialoogi peetakse aga puhtalt ühe partneri

tingimustel. Kultuuriteoreetikutel pole omalt poolt justkui midagi pakkuda ja nad vaatavad abitult pealt, kuidas reaalteaduste mõisted nii akadeemilises kui populaarses vormis nende uurimisaine lihtsalt olematuks räägivad (Blackmore 1999; Laland 2011; Lynch 1996). Kahtlemata saab inimese käitumist bioloogiaga paljuski kirjeldada ja laiemasse konteksti paigutada, mis ei tähenda aga, et see üksi suudaks kultuurinähtusi üleni selgitada. Teisel on uurimise fookus liikumas kultuurinähtustelt sotsiaalsetele ja majanduslikele. Näiteks on Jeffrey Alexanderi ja Philip Smithi (2001) „tugeva programmi“ peamine eesmärk selgitada kultuurinähtusi sotsiaalsete protsesside osana, kuigi kultuuriliste protsesside autonoomiat iseenesest tunnistatakse. John Hartley (2008) „kultuuri-teadus“ on programmiliselt majanduskeskne, distantseerides end konkreetsete nähtuste semantilise sisu uurimisest. Sotsiaalne ja majanduslik taust on konkreetsete nähtuste ja neid põhjustavate ja mõjutavate protsesside mõistmiseks kindlasti väga oluline, aga nendega arvestamine ei tohiks viia tagasi majandusliku või mingi muu determinismini.

Kultuuriliste küsimuste uurimisele on praegu iseloomulik ka piirdumine suhteliselt hiliste nähtustega. Birminghami koolkonna mõjul üldiselt „kultuuriuuringutena“ või vahel isegi „kultuuri- ja meediauuringutena“ tuntud suunal tegeldakse nüüdisaegse popkultuuri, elustiilide ja tarbimispraktikatega. Ma ei taha öelda, et meie vahetat kultuuri-keskkonda ei peaks analüüsima ja kritiseerima, kuid arvan,

et „kultuuri“ alla võiks postindustriaalse Lääne mõnede praktikate kõrval mahtuda ka teisi asju.

Omakorda isemoodi on kultuuri mõiste antropoloogidel, kes on selle tuletanud kultuurilise Teise uurimisest, aga suutnud seejuures hoiduda liiasest taandamisest. Ka antropoloogid on pidanud kultuuri kui niisuguse mõiste üle pikki kontseptuaalseid lahinguid (vt nt Fox ja King 2002). Viimasel ajal on jõutud suurepärase üldistusteni, lähtudes mitte ainult meist täiesti teistel alustel toimivatest ühiskondadest, vaid inimestest kui niisugusest. Enamikule antropoloogidest tähendab „kultuur“ aga ikkagi peamiselt elupraktikat, tegevusi, mitte ideid või tekste, mis tulevad mängu alles kollektiivset kogemust kujundavate elementidena. Ja nii jääb vaadeldavate nähtuste ulatus tänases antropoloogilises kirjanduses piiratuks pigem konkreetsete uurimisküsimuste lahendamisega.

Kõik nimetatud lähenemised on kahtlemata õigustatud ja viljakandvad. Kultuuri ei saa ega tohi aga sellegipoolest taandada ainult bioloogilistele ja sotsiaalmajanduslikele mehhanismidele. Kõikidest oma selgitustest hoolimata ei tee bio- ja sotsio-tsentrilised teooriad arusaadavaks inimese kultuurikogemust selle ääretus mitmekülguses. Samuti ei ammendu „kultuur“ massimeedia või etnograafia analüüsis. Kultuuri mõistmiseks on vaja laiemat pilku, mis kõik need lähenemised integreeriks, täiendades neid meetoditega tekstiteooriast, kultuuriajaloost ja teistest meie intellektuaalse pärandi ja selle kaasaegsete vormide uurimisega traditsiooniliselt tegelnud distsipliinidest.

Niisuguse teooria vajalikkust on sõnastanud tegelikult paljud. Praeguste põhisuundade suhtes kriitiline ja järjest kasvav (ehkki vaashoitud) häälte koor on seda meelt, et kultuurianalüüsi lahutamine tekstide uurimisest ja keskendumine ainult kaasajale on viinud tänase kultuuriteooria pendli klassikalisest tekstikesksest lähenemisest teise äärmusse. Toogem vaid mõni näide erinevate valdkondade uurijatelt: Sheldon Pollock (2009: 935) juhib tähelepanu uurimistöös laialt levinud „pinnapealsele presentismile ja lausa antipaatialle mineviku kui sellise vastu“; Robert Eaglestone (2013: 1093) kahtleb kultuuriteooria võimes isegi olevikku käsitleda: „me ei reageeri adekvaatselt oma ülesannete praegusele seisule, nende „nüüdsusele““, sest „meil pole probleemidest isegi selget ettekujutust. Asi pole üksmeele puudumises – meil pole isegi erimeelsusi. Me isegi ei tea, mis on need põhjalikku revideerimist vajavad „põhimõisted““. Rita Felski (2003: 502) omalt poolt toob välja subversiivsesse retoorikasse vaikimisi peidetud elitaristliku agenda, juhtides tähelepanu „varjatud väitele enda moraalsest üleolekust ja eesrindlikust radikaalsusest akadeemilise poliitika väga pingelises kismas. Kultuuriuuringute avangard on võtnud iseloomuliku vormi; seal ei hoobelda rahvale vastandatud haritlaste autoriteediga, trumbina käiakse välja hoopis valdkonna üleolek traditsioonilistest distsipliinidest“. Võib-olla tuleks öelda enamgi: hoolimata oma esialgsest kriitikast parasjagu valitsenud ängistavate hierarhiate kohta on „kultuuriuuringutest“ nüüdseks saanud uus ortodoksia, konservatiivne ja kopitanud valdkond, kus ei

ole juba aastakümneid midagi juhtunud. Isegi Stuart Hall, kultuuriuuringute üks rajajatest, olevat elu lõpus tunnistanud, et „ei suuda enam sundida end lugema järjekordset kultuuriuurimuslikku analüüsi Madonnast või Sopranodest“ (Bérubé 2009). Sellega ei ole muidugi eitatud distsipliini olulist ajaloolist panust kultuuride uurimisse olgu valdkonna laiendamise, „kaanoniväliste“ ja eliidi poolt põlatud nähtuste sissearvamise või uurijate tähelepanu juhtimisega sellele, kui olulised on võimusuhted ja kultuuriprotsesse kujundavad tootmistingimused. Ometi on pärast 1970. ja 1980. aastate teoreetilist „plahvatust“ aegamisi triivitud üsna ilmetusse voolu, kus juhtumisi uuritava nähtusel taaskasutatakse vanu järeleproovitud ideid. „Kultuuriuuringud“ oma praegusel kujul on oma potentsiaali ammendanud ja kultuuri uurimine – mis on midagi muud – vajab värskendust. Tegemist ei ole konservatiivse üleskutsega naasta 19. sajandi progresseeruva, hierarhilise ja totaliseeriva kultuurikäsitluse juurde, vaid ettepanekuga minna edasi integreeritud ja holistliku – mitte deterministliku või redutseeriva – arusaamisega inimese katsetest mõista teda ümbritsevat elukeskkonda.

Siinse raamatu potentsiaalne väärtus võiks olla katses luua teooria, mis integreeriks kultuurinähtuste analüüsi uuesti tekstilise analüüsiga, isoleerimata viimast sotsiaalse praktika ja bioloogilise aluse laiema kontekstist. Teine eesmärk on luua järjekindel, ent sellegipoolest paindlik mõistestik, mida kasutada kõikide meile tähenduslike, olgu nüüdisaegsete või minevikuliste kultuurinähtuste

käsitlemisel, ja muuta kultuuriuuringute teksti- ja prakti-
kakesksed tulemused vastastikku ühilduvateks. Viimane
on minu meelest põhimõtteliselt oluline, sest kultuuri
holistlikuks mõistmiseks ei piisa nähtuste vaatlemisest
ainult ühest, ükskõik kui rafineeritud perspektiivist.

Seega on raamat võtnud endale ambitsioonika eesmärgi
tuua kokku mitmed teemat käsitlevad mõjukad tradit-
sioonid: Juri Lotmani (1970, 1992, 1993, 2010a, 2010b) ja
Umberto Eco (1976, 1984, 2000, 2005) kultuurisemioo-
tika, Pierre Bourdieu (1977, 1988, 1991, 1993, 2007) ja
Zygmunt Baumani (1987, 1992, 1999, 2007a, 2007b) kul-
tuurisotsioloogia ja paljud üksikute kultuurisüsteemide
autonoomiat tunnustavad tähenduskesksed antropoloogili-
sed uurimused (D'Andrade 1995; de Certeau 1993; Geertz
2017; Strauss ja Quinn 1997). Olen tänuvõlglane ka Jeffrey
Alexanderi (2006, 2011a, 2011b, 2013) ja tema koolkonna
kultuurilise pragmaatika, kultuuripsühholoogia koolkonna
(Boyer ja Wertsch 2009; Simão ja Valsiner 2007; Valsiner ja
Rosa 2007; Valsiner ja van der Veer 2000) ja päris kindlasti
Michel Foucault' (2002a, 2002b) ees, kes esimesena viis
mind kultuuri kui praktikas toimiva diskursiivse süsteemi
mõistmiseni, kuigi otseseid viiteid talle on siin vähe.

Seistes niisiis hiiglaste õlgadel nagu iga teine akadeemi-
line ettevõtmine, ei ole see raamat siiski niivõrd reageering
varasematele töödele kui minu enda mikrotasandi meto-
doloogilistest lahendustest välja kasvanud süstemaatiline ja
teoreetiline kokkuvõte probleemidest, millega olen aastate
jooksul Lääne ja Aasia nii mineviku kui nüüdisaja kultuuri-

nähtuste uurimisel kokku puutunud. Olen veendunud, et teooria väärtus ei seisne selle struktuursetes kvaliteetides (elegantsuses või keerukuses), vaid seletusjõus. Usun, et uurimisobjekti analüüs on edukas ainult siis, kui see annab objektist avarama ja adekvaatsema pildi. Samuti arvan ma, et kuigi humanitaarteaduste uurimisobjektid on paratamatult ebamäärased, terminoloogia seda olla ei tohi, nii nagu udu uuriv teadlane ei ole oma keelekasutuselt hajusam kui kivimite klassifitseerija. Kultuurinähtuste kontseptualiseerimise üldteada raskus ei õigusta veel käegalöömist. Ma ei looda muidugi, et sotsiaalseid ja kultuurilisi protsesse saaks hinnata väärtusvabalt, ideoloogiliselt neutraalselt pinnalt. Ent Karl Mannheimi (1985: 78–80) eeskujul olen seisukohal, et oma paratamatut ideoloogilist kallutatust salgavale hoiakule tuleb eelistada teist, mis seda tunnistab.

Sellepärast olen püüdnud hoida teooria võimalikult lihtsana (mis alati küll pole õnnestunud), tegemata sealjuures sisulisi järeleandmisi. Olen võimalikult vähe kasutanud uusi mõisteid ja püüdnud hoiduda olemasolevatele mõistetele uute tähenduste andmisest. Mõlemat on aga siiski teha tulnud, nagu ikka lisaks peenhäälestamisele ja kontekstiga sobitamisele. Ühesõnaga, olen proovinud teoreetilist konstruktsiooni hoida võimalikult kompakitse ja selgena, objekte sealjuures lihtsustamata. Teooria on seotud konkreetsete, nii nüüdisaegsete kui ajalooliste, nii tuttavate kui struktuurilt teistsuguste kultuurinähtuste vahetu analüüsiga.

ÜLEVAADE TEOORIAST JA RAAMATUST

Igasugune kultuuriteooria peab kõigepealt defineerima oma objekti. Raamatu esimene peatükk paneb ette käsitleda kultuuri nii, et see mõiste hõlmaks kõiki tähenduse loomise, levitamise, edasiandmise ja tõlgendamisega seotud nähtusi. Kui kultuur koondab kõiki neid jõupingutusi, mida tehakse maailmast arusaamiseks nii individuaalsel, isiklikul kui ka kõige üldisemal tasandil, peaks kõiki kultuuriliseks peetavaid nähtusi ühendama tähendus. Tähendus ei ole midagi abstraktset; selle loovad reaalsusega silmitsi seisvad üksikisikud oma teadvuses.

Rõhutan terves raamatus kultuurinähtuste binaarset loomust. Ühest küljest on nad enam-vähem stabiilsed ja jagatavad tähendusseaded kujunditest ja narratiividest seaduste, riietumisetiketi ja linnade kui kodustatud ruumini välja. Inimesest saab kultuuriline subjekt dialoogis niisuguste entiteetidega – tekstidega – ja ta ise võtab nende loomisest sealjuures muidugi osa. Teisalt avaldub kultuur kõikvõimalikes tegevustes rituaalidest ritualiseeritud käitumiseni, tõsielusarjades näidatavatest kurioosumitest ja nõiaprotsessidest väitekirjade kaitsmiseni. Ka kõik tähendusele rajatud tegevused või kultuurilised praktikad kujundavad neis osalejaid ja kujunevad ise protsessi käigus: „mängijaks“ saab „mängides“. Alustan tähistusakti, elementaarse kultuurilise sündmuse kirjeldamisega ja lähen

edasi mehhanismidega, mis kombineerivad ja korrastavad üksikud tähistusaktid suuremateks tähenduslikeks tervikuteks, „tekstideks“ ja „tekstilisteks“; sealt jõuan juba kultuuriliste praktikateni, mis seovad tähistavad tervikud inimeste käitumisega omavahel ja neid ümbritseva keskkonna kõikide tasanditega.

Teine peatükk joonistab välja raamatus kasutatava tähendusteooria. Nii nagu kultuuriline tegevus toimub tekstilisuse ja praktika vastasmõjus, mõistestab inimene ka maailma kahel viisil, määratledes kaht tüüpi mõisteid: (1) otsene kogemus struktureerib empiirilise infovoo hõlmatavaks reaalsuseks, ja (2) omandatud tööriistad võimaldavad näiteks teadmiseks võtta, et tundmatu linn asub riigis, kus ta pole käinud. Sedasi õpitu on Saussure'i mõistes tihedamalt seotud tähistajaga, elukogemusest järeldatud mõisted aga on tähistatavast lahutamatud. Võib öelda, et tähenduslikuks saamine ehk tähistusakt leiab aset hetkel, kui need kaks mõistet koonduvad. See ei juhtu pelgalt sisemise äratundmisena, vaid pigem vastusena väitele. Kui lapsega rääkiv täiskasvanu näitab karvase haukuva looma peale ja ütleb: „See on koer“, esitab ta väite, et tähistaja [koer], mis on lapsele unejutust võib-olla juba teada, on seotud selle loomaga, keda parasjagu vaadatakse. Muidugi kasutatakse ka märke – tähistamiseks näiteks abstraktseid mõisteid –, mis viitavad ainult teistele, neid määratlevatele märkidele, ainsale reaalsusele, millele nad osutavad. Aga kõik need tulenevad lõpuks samasugustest omaksvõetud väidetest, nii nagu füüsiliselt olematuid väljamõeldud

tegelasi kujutatakse ette reaalseste inimeste analoogia põhjal. Teiste esitatud väiteid alati omaks ei võeta, näiteks kui keegi teatab, et „just selline peab olema tõeline mees“, aga kuulja kogemuslik ja omandatud mõiste ei kattu. Niisugustel silmapilkudel on kaht tüüpi mõistete erinevus väga selge; harilikult seda ei märgata. Ja sisemiselt võidakse luua ka privaatekseid tähistajaid, millega viidata reaalsuse isiklikult olulistele segmentidele. Reaalsus tervikuna omandab tajujale kultuurilise tähenduslikkuse aga tähistamisaktidega, mis väidavad keelesiseselt õpitud mõistete ja kogemuslike mõistete samasust, kusjuures märgid konkretiseerivad *väiteid*, mitte tegelikkuses olemasolevaid tähendustevahelisi seoseid. Selles nende taandumatu meelevaldsus seisnebki. Väites on keeleliselt väljendatud tunnustega määratletud keelesise mõiste ja tegelikkuse jälgimisest tuletatud kogemusliku mõiste vaheline seos paratamatult meelevaldne.

Eraldiseisvad märgid ja nende juhuslikud kombinatsioonid üksi ei ole veel kultuurinähtused. Me saame end väljendada – osaleda praktikates ja luua tekste – ja teised meie lausungeid tõlgendada tänu kultuurilist väljendust reguleerivatele seaduspäradele. Neid „grammatikaid“ seadistavad mentaliteedid, teadmiste struktuur, ajalooliselt kontekstualiseeritud maailmavaade, mis on oma päritolult kõik kultuurilised. Kuigi enamjagu meie kultuurilisest keskkonnast jõuab meieni nii-öelda valmiskujul, on seda moodustavad elemendid loodud samasugustes dünaamilistes protsessides kui need, mis toimuvad meie mõtteis siis, kui puutume kokku millegi tundmatuga.